

# Kasımalı Cantöşev'in "Çobanlar" ve "Karaçaç" Adlı Piyesleri Üzerine

## On Kasımalı Cantöşev's Plays "Shepherds" and "Karachach"

Akmaral SHEISHENBEKOVA<sup>1</sup> 

Pamukkale University, İnsan ve Toplum  
Bilimleri Fakültesi, Denizli, Türkiye



Bu makale "Kasımalı Cantöşev'in  
"Koyçular" ve "Karaçaç" Adlı Piyesleri  
(İnceleme-Metin-Aktarma-Sözlük) adlı  
yüksek lisans tezinden alınmıştır.

Geliş Tarihi/Received:28.02.2024  
Kabul Tarihi/Accepted:04.04.2024  
Yayın Tarihi/Publication Date:24.04.2024

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:  
Akmaral Sheishenbekova

Atıf: Sheishenbekova, A. (2024).  
Kasımalı Cantöşev'in "Çobanlar" ve  
"Karaçaç" Adlı Piyesleri Üzerine. *Culture  
and Civilization*, 6, 39-46.

Cite this article Sheishenbekova, A.  
(2024). On Kasımalı Cantöşev's Plays  
"Shepherds" and "Karachach". *Culture  
and Civilization*, 6, 39-46.



Content of this journal is licensed under a Creative  
Commons Attribution-Noncommercial 4.0  
International License.

### Öz

20. Yüzyılın 1920'li yıllarından itibaren şekillenmeye başlayan çağdaş Kırgız edebiyatında başarılı tiyatro eserleri de kaleme alınmıştır. Türkiye'de yapılan çalışmalara bakılınca Kırgız tiyatro türü ile ilgili detaylı çalışmaların olmaması dikkatimizi çekmiştir. Bu makalede çağdaş Kırgız tiyatroculuğunun oluşum ve gelişim sürecinden, Kırgız edebiyatının önemli temsilcilerinden biri Kasımalı Cantöşev'in hayatı ve sanatından ve söz konusu yazarın "Çobanlar" ve "Karaçaç" piyeslerinde kullanılan halk kültürü unsurlarından bilgiler verilmiştir.

Çağdaş Kırgız tiyatroculuğunun kurucularından biri Kasımalı Cantöşev, 1904 yılında Isık Göl bölgesinde dünyaya gelmiştir. Üniversitede okuduğu sırada piyes yazmaya ve tiyatrodaki yönetmenlik yapmaya başlar. Yazarın edebiyata piyes türüyle adım atması tesadüf değildir. Lvov'un "Kırgız Tiyatrosu" adlı çalışmasında 1920 yılında Çolpon köyünün mektebinde çalışan öğretmenler tarafından, şiir türünde yazılmış "Bükülbay" adlı bir perdelik piyesin oynandığından bahsedilir. Piyesin sahnelenmesinde Kasımalı Cantöşev de görev alır. Kırgız tiyatro tarihinin ilk yıllarında yerli piyeslerin olmamasından dolayı çoğunlukla akraba dillerde yazılan piyesler, Kırgızca'ya çevrilerek sahnelenmiştir. Kasımalı Cantöşev, Özbek, Uygur, Tatar ve Kalmuk dillerini ileri seviyede bilen nadir yazarlardan olduğu için çeviri işlerini yapmıştır.

Ele aldığımız piyeslerde Çarlık Rusya'sının son yılları, çifte sömürge altında ezilen Kırgızların hayatı, kadınların toplumdaki yeri, eşitsizlik, yoksulluk, zengin ve fakirler arasında geçen sınıf çatışmaları, Sovyetler Birliği'nin Türkistan topraklarında uyguladığı sömürge politikaları anlatılmıştır. "Çobanlar" piyesi ilk kez 1924 yılında, "Karaçaç" piyesi ise 1928 yılında yayımlanmıştır. "Koyçular" piyesi çağdaş Kırgız edebiyatında ilk metni korunan ve ilk sahnelenen piyes olmasına rağmen, Moldogazi Tokobayev'in "Kaygılıu Kakey" (Kaygılı Kakey) piyesi ilk piyes olarak kabul edilmiştir. Bunun sebebi ise piyes, sosyalist realizmin ilkelerine uygun olmamasıdır. Çalışmada, "Karaçaç" piyesinin 2014'te ve "Çobanlar" piyesinin 1964'de yayımlanan baskıları esas alınmış olup eserler tarafımızdan Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Kırgız edebiyatı, Kırgız tiyatroculuğu, Kasımalı Cantöşev, Çobanlar ve Karaçaç piyesleri.

### Abstract

Successful theater works have also been written in contemporary Kyrgyz literature, which started to take shape since the 1920s of the 20th century. When we look at the studies conducted in Turkey, we noticed that there are no detailed studies on the Kyrgyz theater genre. In this article, information is given about the formation and development process of contemporary Kyrgyz theatre, the life and art of Kasımalı Cantöşev, one of the important representatives of Kyrgyz literature, and the folk culture elements used in the plays of this author, "Shepherds" and "Karachach".

Kasımalı Cantöşev, one of the founders of contemporary Kyrgyz theater, was born in 1904 in the Issyk-Kul region. While he was studying at university, he started writing plays and directing in theatre. It is not a coincidence that the author entered literature with the play genre. In Lvov's book "Kyrgyz Theatre", it is mentioned that in 1920, a one-act play called "Bukulbay" written in the form of poetry was performed by a teacher working in the school of Cholpon village. Kasımalı Cantöşev also took part in the staging of the play. Since there were no local plays in the early years of Kyrgyz theater history, plays written in related languages were mostly translated into Kyrgyz and staged. Kasımalı Cantöşev carried out the translation works because he is one of the rare writers who knows Uzbek, Uyghur, Tatar and Kalmyk languages at an advanced level.

In the plays, the last years of Tsarist Russia, the life of the Kyrgyz people who were oppressed under double colonial rule, the place of women in society, inequality, poverty, class conflicts between the rich and the poor, and the colonial policies implemented by the Soviet Union in the Turkestan lands were depicted. The play "Shepherds" was first published in 1924, and the play "Karachach" was published in 1928. Although the play "Shepherds" is the first play whose text was preserved and the first to be staged in contemporary Kyrgyz literature, Moldogazi Tokobayev's play "Worried Kakey" is accepted as the first play. The reason for this is that the play does not comply with the principles of socialist realism. In the study, the prints of the play "Karachach" published in 2014 and the play "Shepherds" published in 1964 were taken as basis and the works were translated into Turkey Turkish by us.

**Keywords:** Kyrgyz literature, Kyrgyz theatricalism, Kasımalı Cantöşev, Cobanlar and Karacac plays

## Giriş

Rus edebiyatçıları D. Brudniy ile N. Lvov, 1950'li yıllarda Kırgız Tiyatrosuyla ilgili şunları yazmışlardır: “Kırgız topraklarındaki günlük yaşamda tiyatro unsurlarının geniş gelişimine rağmen, Kırgızistan'daki tiyatro, Ekim Devrimi'nden önce ne profesyonel ne de amatör değildi. Bunun nedenleri bir yandan göçebe bir yaşam tarzına öncülük eden Kırgızların ekonomik zayıflığı, diğer yandan Kırgızistan'ın kültürel gelişimini geciktiren Çarlık Rusyası'nın ulusal sömürge politikalarıydı. Halkın karanlığı, yazı ve edebiyat eksikliği, kadın erkek eşitsizliği, din çatışmaları, sanatın gelişmesini engelliyordu. 1917'ye kadar Kırgızistan'ın Rus halkıyla kültürel bağları son derece sınırlıdır. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, Kırgız Ulusal Tiyatrosu'nun gelişiminin başlaması için güzel şartlar yarattı.” (Lvov, 1953: s. 12-18). Ancak Kırgız tiyatro geleneğini Ekim Devrimi'nden sonra başlatmak doğru olmaz. Çünkü çağdaş tiyatro öncesinde sahnelerde sergilenen ve aynı işlevi yapan halk edebiyatı ürünleri vardı. Örneğin, Fıkra tipi olarak kuudullar<sup>1</sup> ve Manas destanını anlatan manasçılar geleneksel Kırgız tiyatrosunu icra etmişlerdir.

Kırgız edebiyatında tiyatro türü diğer edebi türlerden geç gelişmiştir. Sovyet iktidarının ilk yıllarında, Kırgız okullarının yanı sıra Taşkent ve Almatı gibi şehirlerdeki öğretim kurumlarında eğitim gören ilk Kırgız aydınları, Rus, Kazak, Tatar, Özbek tiyatrolarının performansları ve konserlerinin etkisi altında tiyatro okulları düzenlemeye başlamışlardır. Öğrenciler önce akraba dillerden, çoğunlukla da Kazakçadan aktarılmış tek perdeli oyunlar sergilemişlerdir. Onlar yaz tatillerinde köy köy dolaşarak halka oyun sahnelemişlerdir. Tiyatro okulunun genç katılımcıları yavaş yavaş bu tercüme oyunlardan örnek alarak orijinal tiyatro eserlerin yazılmasına ve gösterilmesine geçmişlerdir. Karakol şehrine yakın Çolpon okulunda, zengin yoksul sınıfların çatışmasını konu alan “Bükülbay” piyesi, Toñ ilçesindeki Kara Suu okulunda 1916 yılındaki Milli Mücadeleden sonra Çin'e kaçan Kırgızların vatana dönüşünü, yaşadığı zorlukları anlatan “Açarçılık” (Açlık) ve “Sütkor” (Tefeci), ve diğer okullarda “Alımkul”, “Eskiden Kalgan Ençiler” (Eskiden Kalan Miraslar) gibi piyesler izleyicilere kavuşturulmuştur. Almatı, Taşkent şehirlerinde eğitim gören Kırgız gençleri “Kuyruçuk”, “Çaban-Koyçu” (Çoban) isimli piyeslerini sahnede sergilemişlerdir (Cigitov, 1984: s. 89). Bu piyesler Kırgız Türkçesinde yazılan ilk piyeslerdendir. Maalesef piyeslerin hiçbirinin metni kitap olarak basılmamıştır, el yazıları bile günümüze ulaşmamıştır.

1926 yılında Milli Tiyatro-Müzik Stüdyosunun açılmasıyla Kırgızistan'ın tiyatro kültürü, profesyonel yönde gelişme fırsatı bulmuştur. Stüdyonun amacı yetenekli gençlerden senaryocular, profesyonel sahne sanatçıları ve yönetmenler yetiştirmek ve Kırgız tiyatro geleneğini geliştirmektir. Tiyatro Stüdyosu 1929 yılında üç yıllık eğitim sonucunda ilk defa 25 mezun vermiştir (Kümüşaliyev, 2017: s. 13). 1934 yılında Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkanı tarafından tiyatro geleneğini yaygınlaştırma kararı alınmıştır. Bu kararın asıl amacı halka kolhoz, sovhoz propagandasını yapmak için tiyatroyu kullanmaktır. Kararı uygulamak için Kırgız devlet tiyatrosunda çalışan sanatçılar bölgelere gönderilmiştir. Kısa bir sürede Kırgızistan'ın Narın, Isık Göl, Calal Abad, Oş ve Çüy bölgelerinde tiyatrolar açılmıştır (Kulmambetov, 2017: s. 198-201). 1939 yılında Kırgız edebiyatının ve sanatının I. On Günlük festivali için düzenlenen etkinlikten sonra edebiyattaki tiyatro türünün profesyonel dereceye yükseldiğini görebiliriz. Özellikle bu yıllarda yazılan piyeslerin çoğu halk edebiyatındaki destanlardan kaynak almıştır. Örneğin, Coomart Bökönbayev, Kubanıçbek Malikov ve Cusup Turusbekov'un “Ayçürök”, “Semetey” liberettoları, Bökönbayev'in “Toktogul” operası, Kasımbek Eşmambetov'un “Sarinci Bököy” piyesi, Otunçu Sarbağışov'un milli masallardan yola çıkarak yazdığı “Kökül” (Kâkül) ve “Uluu Mergen” (Büyük Avcı) piyesleri tanıtılmıştır.

### Kasımalı Cantöşev'in hayatı ve sanatı

Çağdaş Kırgız tiyatro geleneğinin kurucularından biri Kasımalı Cantöşev, 1904 yılında Isık Göl ilinin, Tüp ilçesine bağlı Tepke köyünde dünyaya gözlerini açar (Alimov, 1997: s. 100). Babası geleceğin yazarına, yolda doğduğu için Colçu yani Yolcu ismini vermiştir. Fakat yazar üniversite yıllarında ismini Kasımalı olarak değiştirmiştir. Fakir bir aileye mensup olan Kasımalı'nın babası Cantös, çalışkan, yetenekli, halk arasında saygıdeğer, geniş omuzlu, uzun boylu ve mavi gözlü, sarışın; annesi Boldu ise zeki, Kırgız gelenek göreneğine bağlı birisidir. Cantös ile Boldu'nun on beş çocuğundan sadece üç çocuğu hayata tutunabilmiştir. Kasımalı'nın büyük ağabeyi Asanaalı, Kasım Tınıstanov'la beraber okuyan, ilk Kırgız öğretmenlerinden biridir. Asanaalı Cantöşev, 1937 yılında Stalin rejiminde diğer Kırgız aydınları gibi kurşuna dizilmiştir. Boldu anne, çocuklarını Kırgız geleneğine bağlı olarak, masallar, seçereler, atasözleri, efsaneler anlatarak büyütüştür (Cantöşeva, 2013: s. 9, 10). Çocukluğunda annesinden öğrendiği sözlü kültür yazara büyük katkı sağlamıştır.

<sup>1</sup> Bkz. Dıykanbay, M. (2022). Kırgızlarda Çeçenlik Geleneğinin Temsilcisi Kuyruçuk. *Geçmişten Geleceğe Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu*, Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (s. 1775-1782)

1916 yılında Kırgızların Milli Mücadelesi Ürkün'de Cantöşev ailesiyle beraber Çin'e kaçımıştır. Bu yolculuk esnasında yaşadığı zorlukları "Ömürdün Epizodlarının" (Ömrün Epizotlarından) adlı uzun hikâyesinde anlatmıştır. Fakat bazı sebeplerden dolayı hikâye basılmamıştır. Yıllar sonra yazarın kızı Cibek Cantöşeva, babasının doğumunun 100.yıldönümüne armağan olarak yazdığı "Önör Darkanı" (Sanat Ustası) adlı kitabında yayımlamıştır (Cantöşeva, 2013: s. 10).

Kasımalı Cantöşev 1925 yılında Pişpek'te bulunan Pedagojik okuluna başvurmuş ve tiyatro eserleri yazmaya başlamıştır. Yazarın edebiyata tiyatro türüyle adım atması tesadüf değildir. Tiyatro araştırmacısı N. Lvov "Kırgız Tiyatrosu" adlı kitabında 1920 yılında Karakol'a (Prejevalsk) bağlı Çolpan köyünün mektebinde çalışan öğretmen tarafından şiir türünde yazılmış "Bükülbay" adlı bir perdelik piyesin oynandığından bahseder. Piyesin sahnelenmesinde Cantöşev de görev almıştır (Artıkbaev, 2013, s. 116). Sovyet hükümetinin ilk yıllarında Pişpek, Taşkent, Almatı gibi şehirlerde okuyan gençler Özbek, Kazak, Tatar ve Rus dillerinde sahnelenen tiyatro gösterilerinden çok etkilenmiş ve Tiyatro grupları oluşturmaya başlamışlardır. Bu tiyatro grupların başında Cantöşev de vardır. Yerli piyesler olmadığı için çoğunlukla akraba dillerde yazılan piyesler, Kırgız Türkçesine çevrilerek sahnelenmeye başlar (Cigitov, 1984: s. 88). Cantöşev Özbek, Uygur, Tatar ve Kalmuk dillerini ileri seviyede konuşabiliyordu (Cantöşeva, 2013: s. 18). Bu sebeple akraba dillerde yazılan piyesleri aktarma işini Cantöşev üstlenmiş ve bu sırada kendi piyeslerini de yazmaya başlamıştır. 1926-27 yıllarında "Koyçular" (Çobanlar), "Tüştö" (Rüyada), "Biz Komsomoletster" (Biz Komsomollar); 1928 yılında "Karaçaç", "Alım menen Mariya" (Alım ile Mariya) adlı piyesleri yayımlanmıştır (Artıkbaev, 2013: s. 406).

Kırgız edebiyatında Cantöşev çok yönlülüğüyle bellidir. Yazarın romanları, uzun hikâyeleri, masalları, senaryoları, çevirileri ve ilkokul öğrencileri için ders kitapları vardır. Meslektaşlarının dediklerine göre Cantöşev'in oyunculuk, taklit yetenekleri de vardır. Tiyatroda çalıştığı sırada yönetmenlik, oyunculuk yapmıştır ve sahne, kostüm tasarımlarında da yer almıştır.

Cantöşev, Kırgızistan'da birçok ödüle ve unvana layık görülmüştür. 1946 yılında "Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Onur Sanatçısı", 1968 yılında "Kırgız Halk Yazarı", "Sosyalist Emeğin Kahramanı" unvanları, iki kere "Ardak (Şeref)" belgesi almıştır (Söylemez, Aşlar, 2018: s. 254).

Edebiyat sahasında birçok türde eser veren, ilk Kırgız tiyatro yazarı Cantöşev, 1968 yılında vefat etmiştir. Yazar 1964 yılından son yıllarına kadar Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Kültür Sanat Bakanlığında redaktör olarak çalışmıştır. Kırgızistan'da yazarın adını taşıyan caddeler, okullar, kütüphaneler, Karakol şehrinde Kasımalı Cantöşev'in adını taşıyan tiyatro bulunmaktadır.

### **"Çobanlar" ve "Karaçaç" piyesleri**

"Çobanlar" piyesi Kırgız edebiyatında tiyatro türünde yazılan, metni günümüze ulaşan ilk piyestir. Piyes 1924 yılında yazılmıştır ve 1926 yılında Ekim şenliğinde işçiler kulübünün binasında, Frunze'deki Merkez Pedagojik Kolejinin öğrencileri tarafından ücretsiz olarak gösterilmiştir. "Çobanlar" piyesi çağdaş Kırgız edebiyatında ilk metni ulaşan ve ilk sahnelenen piyes olmasına rağmen, Kırgız tiyatro tarihinde ilk yerli piyes olarak kabul edilmemiştir. Tenkitçi N. Lvov, 1953 yılında yazdığı "Kırgız Tiyatrosu" başlıklı çalışmasında şunları yazar: "1927 yılının sonbaharında, Kırgız Müzikal Tiyatro Stüdyosu'nun ikinci yılında Moldogazi Tokobayev'in "Kaygılı Kakey" piyesi oynanmıştır. "Kaygılı Kakey" çağdaş Kırgız tiyatrosunun başlangıcı olarak kabul edilebilir" (Lvov, 1953: s. 27). Bunun sebebi "Çobanlar" piyesi, Marksizm-Leninizm ve Bolşeviklerin ilkelerine uygun olmaması ve ele aldığı konunun sınırlı olmasıdır. Piyes sadece köyde yaşanan zengin ve fakirlerin arasındaki masum çatışmayı ele almıştır. Bu yüzden "Çobanlar" piyesi, ilk yerli piyes olarak kabul edilmemiştir (Kulmambetov, 2017: s. 168).

"Çobanlar" piyesinde olaylar, Kırgızların Ekim Devrimi'nden sonraki hayat tasvir edilmiştir. Eser, Togolok, Kerez, Sapar ve Arsar adlı dört genç çobanın Çokmor isimli bir zenginle çatışmasını anlatır. Çobanların hakkını aramasında Taşkent'te okuyan Ermek adlı öğrenci yardım eder ve çobanların çoktan beri alamadığı haklarını Çokmor'a ödetir.

"Karaçaç" piyesi, Kaçkınbay Artıkbaev'in çalışmalarında 1929 yılında, Bektursun Alımov'un kitabında ise 1928 yılında sahnelendiği yazılmıştır (Artıkbaev, 2013: s. 406), (Alımov, 1997: s. 100-101). Piyeste, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Rusya'da işçilerin devrimci hareketinin güçlendiğini; Rus, Kırgız gibi çeşitli milletlerdeki fakir sınıfın birleşmeye başladığını anlatılmıştır. Kısaca yazar, eserinde Ekim Devrimi öncesi yaşanmış olayları, dönemin sosyal sorunlarını ele almıştır (Artıkbaev, 2013: s. 119). Özellikle Kırgız kadınlarının yaşadığı şiddet, sosyal eşitsizlik, aile baskısı, sınıflar arası

çatışmalar, rüşvet gibi konuları işlenmiştir.

### “Çobanlar” ve “Karaçaç” piyeslerinde halk kültürü unsurları

Cantöşev, piyeslerini halk kültürü unsurlarıyla zenginleştirmiştir. “Çobanlar” ve “Karaçaç” piyeslerinde atasözleri ve deyimler, milli oyunlar, evlilik ile ilgili gelenekler, tergöö, doğaçlama sanatı ve hayvan kültü gibi halk kültürü unsurlarına yer verilmiştir.

#### a. Atasözleri ve Deyimler

Atasözleri, atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kamuca benimsenmiş özlü sözlerdir (Aksoy,1996: s. 37). Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözler deyim denir (Aksan, 1982: s. 35). Kırgızlar atasözlerine “makal”, deyimlere ise “lakap” adını verirler ve makal-lakap ikilemesini kullanırlar.

“Çobanlar” piyesinde 26 deyim, “Karaçaç” piyesinde 22 atasözü ve 105 deyim tespit edilmiştir. Fakat “Çobanlar” piyesinde atasözleri kullanılmamıştır. Piyeste tespit edilen atasözlerinin ve deyimlerinin konusu çeşitlidir. İnsan ilişkileri, ahlâk, büyüklere saygı, olumlu ve olumsuz hisler, düşmanlık, intikam, dostluk, aile, evlilik, vatan, eşitsizlik gibi konulardır.

#### Atasözleri

*Almanın bışkanın körgön bilbeyt, cegen bilet – Yiyen bilmez, doğrayan bilir* (Cantöşev, 2014: s. 440).

*Aydan anık, kündön carık – Güneş balçıkla sıvanmaz* (Cantöşev, 2014: s. 445).

*Bolot kılıç kında catpas – Mızrak çuvala sığmaz* (Cantöşev, 2014: s. 450).

*Börü arıgın bilgizbey, itke cünün ürpüytöt – Kurt zayıflığını ite bildirmez, dişini gösterir* (Cantöşev, 2014: s. 424).

#### Deyimler

*Celkemdin çun kuru görsün - 1. Şeytan görsün yüzünü. 2. Ne Şam'ın şekeri, ne Arabın yüzü* (Cantöşev, 1964: s. 23).

*Cer karoo – 1. Alemin maskarası olmak 2. Boyun eğmek* (Cantöşev, 1964: s. 25).

*Cerge kaguu – Pestili çıkmak* (Cantöşev, 1964: s. 23).

*Eki közü tört boluu - 1. Can atmak. 2. Dört gözle beklemek* (Cantöşev, 1964: s. 21).

#### b. Geleneksel oyunlar

Ele aldığımız iki piyesin metninde iki tane milli oyun tespit edilmiştir. “Çobanlar” piyesinde obada koyunlara bakan çobanlar bir araya gelip Arap alfabesi öğrenirler. Genç çobanlar dersten sıkılınca “Uyum tuudu” veya Türkçe aktarımıyla “İneğim doğurdu” oyununu oynarlar.

Uyum tuudu veya İneğin doğurdu, Kırgız milli oyunudur. Çoğunlukla iki veya daha fazla kişi tarafından oynanır. Her oyuncunun yerde beş yuvası veya çukuru ve bir hazinesi olur. Hazine çukuru yuvadan daha büyük olmalı. Her yuvaya beş adet yuvarlak taş yerleştirilir. Oyuna başlayan kişi taşlarından birini soldan sağa doğru yerleştirir. Oyun sırasında oyuncu taşların alındığı veya taşındığı çukuru “inek” olarak adlandırır. Çukura dört taş toplanırsa, inek doğurur ve hazinesine fazladan taş konur. Yuvadaki taşlar bittiye ve bir sonraki yuvalardan biri boşsa, bir sonraki yuvadan taşlar çıkarılır ve hazine çukuruna atılır. Oyun bir sonraki oyuncuya aktarılır. Oyunu en çok taş toplayan oyuncu kazanır. Uyum tuudu oyunu, Kırgızların bir diğer “Toguz korgool” oyununa benzemektedir.

“Karaçaç” piyesinin üçüncü sahnesinde, köydeki kızlar ve oğlanlar birleşip oyun oynarlar ve karşılıklı atışmalar, şarkılar söylerler. “Sarmerden” adını verdiğimiz bu eğlenceli atışma oyunu günümüzde de en yaygın yapılan eğlence etkinliklerinden biridir. Sarmerden, kadın ve erkeklerin iki takıma ayrılarak atışarak eğlendikleri milli oyunlardan biridir. Bu eğlencede toplananlar sırayla aşk şarkıları, bilmece, tekerlemeler söylerler. Şarkı söyleyemeyen, bilmececinin cevabını bulamayanlar veya tekerlemeyi söyleyemeyenlere ceza verilir.

### c. Evlilik

Her iki piyeste de evlilik konusu ele alınmıştır. Eserlerde günümüzde yaygın olmayan levirat ve çok eşlilik evlilik türleri karşımıza çıkar. Levirat evlilik, abinin ölmesi üzerine, ölen kişinin erkek kardeşinin dul kalan eyle; yani yengesi ile evlenmesiyle meydana gelir (Tacaoğlu, 2011: s. 118). “Karaçaç” piyesinde nahiye müdürü ölünce onun genç karısını kardeşiyle evlendirmek isterler. Nahiye müdürü altmışlı yaşlarında olmasına rağmen ilk eşi oğlan çocuk veremediği için Karaçaç’ı kuma getirir.

Kırgızlarda evlenmeden önce kız istenir. Kız istemede olumlu cevap alınırsa nişan yapılır ve başlık parası belirlenir. Başlık parası, dünyanın birçok ülkelerinde görülen, evlenme ile ilgili en yaygın kültür kalıplarından biridir. Başlık parası, evlenecek erkeğin veya akrabalarının kız babası veya akrabalarına yaptığı, toplumlara göre değişen hukuksal ve toplumsal uygulamaları içeren hediye niteliğinde bir ödemedir (Tezcan, 2019: s. 415). Kırgızlarda başlık parası “kalıñ” şeklinde ifade edilmektedir. Kalın terimi, başlık parası anlamında, Orhun Kitabelerinde, Yenisey Kitabelerinde ve Moğolistan’da bulunan yazıtlarda da geçmektedir. Kâşgarlı Mahmud’un Divan-i Lûgati’t Türk isimli eserinde “kalıñğ” biçiminde kullanılmıştır (Ünal, 2021: s. 48). Başlık parasının miktarı damat ailesinin maddi durumuna göre şekillenir.

Yapılan araştırmalara göre, başlık parasının ortaya çıktığı ilk dönemlerde “kalıñ” kızın babası ve ailesine değil, mensup olduğu boya verilirmiş. Ancak sonraları, önce daha dar akraba çevresine ve sonra babasına verilmeye başlamıştır. Söz konusu gelenek, Kırgızlarda günümüzde de devam etmektedir. Sovyetler Birliği döneminde başlık parası almak veya başlık parası vermek kanunen yasaktı ve suç olarak kabul edilirdi.

“Çobanlar” piyesinde çobanlar gibi fakir fukaralar başlık parası veremedikleri için evlenemezler. Bu sebeple zengin beyler halkı kendi tarafında tutmak ve hizmetçilerini bedavadan çalıştırmak için “evlenmene yardımcı olurum” diye kandırırlar. Evlilik konusu “Karaçaç” piyesinde daha geniş işlenmiştir. Nahiye müdürü altmışlı yaşlarında olmasına rağmen torunu yaşındaki Karaçaç’ı kuma getirmek ister. Karaçaç uzun zamandır sevdiği Akmat’la nişanlıdır. Fakat Akmat başlık parasını veremediği için düğün ertelenir. Nahiye müdürü daha önceden birkaç kere eve kuma getirmiştir. Evlendiği kadınların hiçbiri kendi iradesiyle gelmedikleri için onu dinlemezler. Gururuna yedirmeyen yaşlı nahiye müdürü, kızların hepsini döverek öldürür. Kırgızlarda, Ekim Devrimi’nden önce genç kızların yaşlı zenginlere mal mülk karşılığında veya tehdit sonucunda evlendirilmesi sık sık yaşanmıştır. Yazar “Karaçaç” eserinde dönemin sıkıntılarını fakir ailenin kızı olan Karaçaç üzerinden anlatır.

### d. Tergöö

Tergöö, eski geleneklere göre kocasının akrabalarını, kocasını adından söylemeyip başka sözle değiştirerek söylemek. Söz konusu gelenek özellikle kırsal kesimlerde yaşamını canlı bir şekilde devam etmektedir ve gelinler kocalarının akrabalarını isimleriyle hitap etmezler (Dıykanbay, 2021: s. 106). “Karaçaç” piyesinde Balbay ile nahiye müdürü iki kardeş kadar yakınlardır. Dolayısıyla Karaçaç Balbay’la konuşurken adını hitap etmez. Onun yerine “kayın” yani “kayını” ifadesini kullanır.

### e. Tökmöçülük (Doğaçlama sanatı)

Kırgız halk edebiyatında kopuz eşliğinde, doğaçlama olarak nazım ürünleri icra eden sanatçılara ‘tökmö akın’ adı verilmiştir. Tökmö akınlar, kuvvetli hafızaya, derin bilgiye, gözlem ve yorumla gücüne ve oyunculuk yeteneğine sahiptir. 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında halk şairlerin ünü halk arasında yaygındı. Bundan dolayı zenginler, halk şairlerini kapı sanatçısı yapmaya çalışırlar ve kendilerini öven türkü söylemesini istemişlerdir. Çünkü basım, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarının bulunmadığı dönemlerde halk şairleri propaganda aracı olarak kullanılırdı. Çoğunlukla övgü ve tatbik edici nazımlar söylemişlerdir.

“Karaçaç” piyesinde Kırgız halk edebiyatındaki doğaçlama sanatına örnek verilmiştir. Nahiye müdürü Karaçaç’ı kendisine zorla nikâh kıydırır. Yaşlı nahiye müdürünün yeniden genç kıza evlendiğini duyan “tökmö akın” ziyarete gelir. Nahiye müdürü, halk şairinden kendisini ve genç karısını överek şarkı söylemesini yoksa döveceğini söyler. Şair, Karaçaç’ı görüp onun güzelliğini överek şarkı söyler.

### f. Pir inancı

İslamiyet öncesine ait inanışlardan biri pir inancıdır. Pir kelimesi Farsça kökenli olup Kırgızca’da “1. Ruhani mürşit; bir tarikatın veya onun bir kolunun şeyhi; 2. Yaşlı, ihtiyar; 3. Bir şeyin Tanrısı, kutsalı, ruhani koruyucusu, hamisi”

anlamlarında kullanılmaktadır (Abduldayev, İsayev, 1969: s. 498; Yudahin, 1985: s. 110, 135; Karasayev, 1986: s. 70, 278;). Kırgızca'da "pir" sözcüğü anlam genişlemesine uğramış ve günümüz Kırgızca'sında daha çok "bir şeyin Tanrısı, kutsalı, ruhani koruyucusu; hamisi, atası" anlamlarında kullanılmaktadır (Orozbayev, 2011: s. 193).

"Karaçaç" piyesinde şair, nahiye müdürünün genç kızla evlendiğini duyunca Karaçaç'ı görmeye gelir. O sırada kopuz eşliğinde şarkı söyler. Şarkının içinde Kırgızların pir inancı şu şekilde geçer:

*"Oysul ata" oynotkon,*

*"Kambar ata" caynatkan,*

*"Zeñgi atanı" celelep*

*"Çolpon ata" maaratkan*

*Oysul ata" oynatan,*

*"Kambar ata" sevindiren,*

*"Zengi atayı" koruyan*

*"Çolpon ata" melerten" (Cantöşev, 2014: s. 453).*

Göçebe hayat yaşayan Kırgızlar hayvanlara çok önem vermişler ve bundan dolayı da hayvan kültürü oluşmuştur. Kırgızlar çok eskiden beri koyun-keçi, sığır, deve ve atı dört tülük olarak adlandırmışlardır. Söz konusu hayvanlar, Kırgızların yaşamının ve kültürünün önemli bir parçasıdır. Kırgızlar bu hayvanlara özel davranır ve onlar için "rızkı" derler. Ayrıca bu hayvanların koruyucu iyelerinin veya pirlерinin olduğuna inanırlar. Örneğin, koyunununki Çolpon-Ata, sığırınunki Zengi Baba, keçininunki Çıçañ Ata, at sürüsününunki Kambar Ata ve deveninuki Oysul Ata'dır. Kırgızların hayvan kültürü, edebi eserlerde sık sık karşımıza çıkar. Özellikle Cengiz Aytmatov, her eserinde hayvan kültürüne değinmiştir. Örneğin, "Gün Olur Asra Bedel" adlı eserinde Karanar isimli azgın ve güçlü devenin Akmaya'nın neslinden geldiğini anlatırken devenin önemine değinir. "Gülsarat" eserinde ise atların koruyucu iyesi (piri) olan Kambar Ata'dan "Hani Gülsarı'm, Kambar Ata yâr olsun. Umudumu akla." diyerek atların koruyucu iyesi olan Kambar Atadan yardım ister. (Dıykanbayeva, 2017: s. 134-139).

### **g. Ölünün aşını vermek**

Kırgızlarda ölüyü anmanın çeşitli şekilleri vardır. Onlar genelde ölüyü defnettikten sonra üçüncü, yedinci, kırkinci günleri yapılmaktadır. Bunlar üçlülük, cetilik ve kırkılık olarak adlandırılmaktadır. Son olarak tam bir yıl sonra ölünün "cıldığı" yani "aşı" verilmektedir (Dıykanbayeva, 2009: s. 242). Kırgızlarda ölünün aşını verme geleneği günümüzde canlı bir şekilde devam etmektedir. Ölünün aşını vermek masraflı bir gelenektir. Törende büyük baş hayvanlar kesilir ve sofraya kurulur. Günümüzde de ölünün aşını vermek için akrabalarından, komşulardan para toplanır. "Karaçaç" piyesinde nahiye müdürünün aşını vermek için halktan vergi toplanır. Vergiyi veremeyen fakir fukaralar zenginlerin hizmetini yaparlar veya toplum tarafından dışlanır.

### **Sonuç ve Öneriler**

Çağdaş Kırgız tiyatrosu geleneği, Sovyetler döneminin ilk yıllarında, Kırgız okullarının yanı sıra Taşkent ve Almatı gibi şehirlerde eğitim gören ilk Kırgız aydınları tarafından tiyatro grupları kurulmasıyla başlamıştır. Buna öncülük edenlerin içinde yazar, yönetmen, senaryocu ve oyuncu Kasımalı Cantöşev de vardır. Yazarın edebiyata piyes türüyle adım atması tesadüf değildir. Cantöşev, 1920 yılında Karakol' a (Prejevalsk) bağlı Çolpon köyünün okulunda çalışan öğretmen tarafından şiir türünde yazılmış "Bükülбай" adlı bir perdelik piyesinde oynar. Yazar böylece edebiyata ilk adımını atmıştır. Kırgız Müzikal Tiyatro Stüdyosu'nun ilk yıllarında yerli piyesler olmadığı için, akraba dillerden Kırgız Türkçesine piyesler aktarılmıştır. Cantöşev, Özbek, Uygur, Tatar ve Kalmuk dillerine ileri seviyede hâkim olduğu için, piyesleri aktararak tecrübe kazanır ve tiyatro türüne olan merakı daha da artar. Yazarın ilk piyesi, "Çobanlar", SSCB'nin kuruluş döneminde, "Karaçaç" piyesi ise Çarlık Rusyası'nın son dönemlerinde kaleme alınmıştır. Piyesleri okuyan insan, Kırgızların çifte sömürge altında bağımsızlık için verdiği mücadelelerini ve Sovyetler Birliğinin başlangıç yıllarında uyguladığı politikaları görebilir.

1920'li yıllarda "Çobanlar" piyesinden önce yazılan piyeslerin metni korunmadığı için, "Çobanlar" piyesi ilk metni korunan bir eserdir. İncelediğimiz ikinci piyes "Karaçaç", 1928 yılında yayımlanmıştır ve 1929 yılında sahnelenmiştir.

Eser ayrıca yurtdışında sahnelenen ilk Kırgız tiyatro eseridir.

Yazar, piyeslerini halk kültürü unsurlarıyla zenginleştirmiştir. Eserlerde geçen atasözleri ve deyimler, geleneksel oyunlar, evlilik, tergoö, doğaçlama sanatı ve ölünün aşını vermek gibi halk kültürü unsurları göçebe Kırgızlar için çok önemlidir. Atasözleri ve deyimler halkın dünyaya olan bakış açısını, hayat şartlarını ve milli değerlerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla incelediğimiz eserlerde tespit ettiğimiz atasözleri ve deyimler, ahlâk, büyüklere saygı, umut, düşmanlık, intikam, dostluk, aile, evlilik, vatan, eşitsizlik, yoksulluk gibi konuları içermektedir.

Kırgızlarda evlilik gelenekleri, başlık parası ve evlilik türleri gibi halk kültürü unsurları, piyeslerde Karaçaç ve genç çobanlar üzerinden anlatılmıştır. Geleneksel oyunlar ve halk sanatı gibi konular "Karaçaç" piyesinde yoğun işlenmiştir.

**Hakem Değerlendirmesi:** Dış bağımsız.

**Çıkar Çatışması:** Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

**Finansal Destek:** Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

**Peer-review:** Externally peer-reviewed.

**Conflict of Interest:** The author has no conflicts of interest to declare.

**Financial Disclosure:** The author declared that this study has received no financial support.

## Kaynaklar

- Abduldayev, E. & İsayev, D. (1969). *Kırgız tilinin түşündürmө sözdүgү*. Mektep Aksan, D. (1982). *Her yönüyle dil 3*. TDK Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1, 2*. İnkilâp Yayınevi.
- Alımov, B. (1997). *Kırgız adabiyatı 9-klass için okuu kitebi*. Bişkek.
- Artıkbayev, K. (2013). *20. yüzyıl Kırgız edebiyatı tarihi* (M. Dıykanbayeva, Çev.). Bengü Yayınları
- Aşlar, H. (2018). Modern Kırgız edebiyatında ilk yazarlar ve ilk hikayeler. *Türkoloji*, (89), 16-40.
- Cantöşev, K. (1964). *Piyesi*. Goskomitet Soveta Ministrov Kirg. SSR.
- Cantöşev, K. (2014). *Kasımalı Cantöşev 5. cilt*. Uluu toolor.
- Cantöşeva, C. (2013). *Bedel*. Bişkek
- Cigitov, S. (1984). *20. Cıldardagı Kırgız adabiyatı*. İlim Yayınevi
- Dıykanbay, M. (2021). *Kırgız romanı başlangıçtan bağımsızlığa 1917-1990*. Fenomen Yayıncılık.
- Dıykanbayeva, M. (2009). *Kırgız atalar kültü ve Kırgız atalar kültürünün yaşayan kültürel etkileri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Dıykanbayeva, M. (2013). Kırgız Türklerinde evlilik ve buna bağlı inanışlar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (49), 131-144.
- Dıykanbayeva, M. (2017). Kırgızlarda "tört tülük" hayvanla ilgili inanış ve uygulamalar. *Milli Folklor*, (115) 133-140.
- Dıykanbayeva, M. (2017). *Uzun yol ilk Kırgız romanı üzerine oluşumsal yapısalcı bir inceleme*. Kömen Yayınları.
- Karasayev, K. (1986). *Özdöştürülgön sözdör*. Kırgızistan.
- Kulmambetov, C. (2017). *Kırgız teatırı*. Turar.
- Kümüşaliyev, K. (2017). Kırgız Sovet adabiyatı Cana Dramatirgiyanın Törölüşü. A. V. Akmataliyev (Edt.) *Klassikalık izildöölör adabiyat taanuu 3. cilt* (ss. 10- 24). Print Ekspres.
- Lvov, N. (1953). *Kırgızskiy teatr oçerk istorii*. Frunze.
- Orozbayev, M. (2011). Kırgızcadaki pir inancıyla ilgili bazı kelimeler üzerine. *Bilig*, (59), 191-202.
- Poyraz Tacaoğlu, T. (2011). Türkiye’de gerçekleştirilen geleneksel evlilik çeşitlerinin nedenleri ve evlilikler üzerinde törenin etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2 (4), 114-143.
- Söylemez, O. & Aşlar, H. (2018). 20. yüzyıl Kırgız edebiyatı. O. Söylemez ve S. Azap, (Edt.) *Türk dünyası çağdaş edebiyatları el kitabı* (ss. 207-320). Kesit Yayınları.
- Tezcan, M. (2019). İlkel toplumlarda başlık parası geleneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 415-426.

- 
- Ünal, A. (2021). Kırgız toplumunda geçmişten günümüze kalın (başlık parası) geleneği. *Milli Folklor*, 17 (31), 47-61.
- Yudahin, K. K. (1985). *Kırgızsko-Ruskiy slovar*. Sovetskaya Ensiklopediya Basması.
- Yudahin, K. K. (1985). *Kırgızsko-Ruskiy slovar (Cilt 1-2)*. İlim.